

Den arktiske bonden – på lag med naturen og kulturen

Regionalt miljøprogram for jordbruket i
Troms og Finnmark 2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer	3
1.2. Prosess.....	4
2. Status.....	4
2.1. Jordbrukets betydning for miljøet.....	4
2.2. Søker tall for SMIL og regionale miljøtilskudd.....	5
3. Hovedmål	6
4. Miljøinnsats på tre nivåer.....	6
4.1. Regionale virkemidler og miljøprogram	6
4.2. Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier	7
5. Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark	10
5.1. Kulturlandskap.....	10
5.2. Kulturmiljøer og kulturminner	12
5.3. Biologisk mangfold	15
5.4. Tilgjengelighet og friluftslivsverdier	17
5.5. Forurensning i kulturlandskapet	18
5.6. Klima	20
5.7. Økologisk drift	22
6. Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark	22
6.1. Miljøtema: Kulturlandskap	23
6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold.....	25
6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner	26
6.4. Miljøtema: Friluftsliv	29
6.5. Miljøtema: Avrenning til vann.....	29
6.6. Miljøtema: Utslipp til luft	30
6.7. Miljøtema: Plantevern.....	31
6.8. Miljøtema: Miljøavtale	31

Forsidebilde: Sommerfjøsgrenda i utvalgt kulturlandskap Skallan-Rå, Kvæfjord. Foto: Fylkesmannen i Troms.

1. Innledning

Landbruket har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet. Spesielt viktig er skogen og jordas rolle som karbonlager i klimasammenheng, bevaring av biologisk mangfold og pleie av kulturlandskap. For å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende. Der dette ikke strekker til, kreves i tillegg annen type skjøtsel.

Landbruk kan selv være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. Utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for bruk av sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag, og forurensning for øvrig er relativt begrenset. Aktørene i landbruket i Troms og Finnmark er bevisst sitt miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele fylket har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. Kombinasjonen av disse elementene gir oss innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk. Det gir også innblikk i tradisjonen for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og det etniske mangfoldet vi har med samisk, norsk og kvensk kultur.

Kulturlandskapet utgjør en utmerket arena for folkehelse og utøvelse av friluftsliv. Gode opplevelser kan bidra til å gi folk flest bedre kunnskap og forståelse for verdiene landbruket produserer i samfunnet. Et aktivt jordbruk med husdyrhold og beitedyr er en forutsetning for å kunne holde kulturlandskapet ved like.

1.1. Føringer

Regionalt miljøprogram er ett av fire programmer som sorterer under Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for revidering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: Regionalt næringsprogram (RNP), Regionale miljøprogram (RMP) og Regionalt skog- og klimaprogram (RSK). I tillegg har Fylkesmannen i Troms og Finnmark valgt å inkludere Matjordprogrammet. I tillegg til de fire delprogrammene er det lagt et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem.

Nasjonalt miljøprogram 2019-2022 gir føringer for miljøarbeidet i jordbruket på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Programmet skal gi en overordnet forståelse for hvordan man legger til rette miljøarbeidet i jordbruket. Programmet formidler nasjonale mål, miljøfaglige prioriteringer og miljøvirkemidler i jordbruket.

Jordbruksavtalen 2018-2019 og avtalene fra tidligere år legger føringer for utarbeidelsen av RMP og hvordan virkemidler slik som regionalt miljøtilskudd og SMIL-midler skal brukes.

Som en oppfølging av stortingsmeldingen *Endring og utvikling - en fremtidsrettet jordbruksproduksjon (2016-17)*, skal klima i større grad vektlegges. Dette skal følges opp ved

revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier. Programmet skal ha en beskrivelse av miljøutfordringer i fylket og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler. Det forventes at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft innlemmes i de reviderte miljøprogrammene. Fylkene tildeles regionale midler som skal bidra til å nå målene i programmet.

Fylkeskommunenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025* og *Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for Regionalt miljøprogram. I den regionale planen for landbruk i Troms er ett av hovedmålene økt satsning på klimatiltak. Strategidokumentet for Finnmark vektlegger matsikkerhet for å møte klimaendringer og hvordan det kan legges til rette for at landbruket i Finnmark kan møte den utfordringen.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med miljøprogrammet. Gruppa hadde representanter fra fylkeskommunene, faglagene, NIBIO, Sametinget, kommunene og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Status

2.1. Jordbrukets betydning for miljøet

Jordbruket i Troms og Finnmark har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet, og jordbruk i et arktisk klima gir en rekke fortrinn i produksjonen som kommer miljøet til gode. Aktørene i jordbruket i Troms og Finnmark tar miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele regionen har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier med tanke på jordbruksaktivitet i både eldre og moderne tid. Kulturminnene i dette landskapet gir innblikk i Troms og Finnmarks tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann og det etniske mangfoldet vi har med samisk, kvensk og norsk kultur. Å bevare de kulturminnene og bygningsarven som vitner om tidsdybden og mangfoldet i driftsformer, er en viktig oppgave for utøvere og forvaltere innen jordbruket.

I Troms og Finnmark er det valgt ut tre områder som del av ordningen Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL) - Goarahat og Sandvikhalvøya i Porsanger, Skárfvággi/Skardalen i Gáivuona/Kåfjord og Skallan-Rå i Kvæfjord. I tillegg er Skoltebyen i Neiden i Sør-Varanger vedtatt som nytt UKL-område fra 2019. Det er Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet står bak satsningen. De utvalgte områdene er kulturlandskap i jordbruket med svært store kulturhistoriske og biologiske verdier. For å bevare Norge sine unike kulturlandskap, er dette en varig satsing, der skjøtsel av 41 (2018) unike kulturlandskap rundt om i landet, er sikret årlig finansiering. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er et unikt samarbeid mellom stat og bonde og mellom landbruk og miljø.

Jordbrukets kulturlandskap er i stadig endring, som et resultat av samfunnsendringer og endrede driftsformer. I Troms og Finnmark er gjengroing en av de viktigste miljøutfordringene når det kommer til å bevare det kulturlandskapet som setter sitt preg på regionen. Vi har også store utfordringer med å holde stier og ferdselsårer i hevd for å øke allmennhetens tilgang på friluftarealer. Både for å sikre tilgjengelighet og for å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap, er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende.

Samfunnsendringer, utbygging av områder og intensivering av jordbruket gir også nye miljøutfordringer. Vegetasjonen i jordbrukets kulturlandskap er i endring, og både planter og dyr er avhengige av disse leveområdene. Endret bruk av naturområder utgjør en stor trussel mot det biologiske mangfoldet i Norge. I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet.

Jordbruket i seg selv kan være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. Utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag er mindre enn i resten av landet. Det er likevel grunnlag for å gjøre forbedringer og begrense utslipp der det er mulig.

I Troms og Finnmark er det mange steder utfordringer med mye avfall liggende omkring, som jern- og metallskrot, piggtråd i inn- og utmark, gamle bygningsmaterialer og landbruksplast. En del av avfallet kan være til fare for husdyr og ville dyr, annet avfall utgjør en forurensningsfare for omgivelsene.

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig i årene som kommer, særlig med tanke på effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket, og potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket. I Troms og Finnmark kan klimaendringer gi nye utfordringer for grovfôrproduksjon og husdyrhold. Mye tyder på at særlig vinterklimaet vil endres, til dels sterkt, og det vil påvirke overvintring av plantene. De siste årene har ustabil vær ført til betydelig skade på jordbruksarealene, særlig i Troms.

Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket, påvirket av faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

2.2. Søker tall for SMIL og regionale miljøtilskudd

Tabell 1. Søker tall for SMIL-tilskudd og regionale miljøtilskudd i Troms og Finnmark fra 2010-2017.

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SMIL	Troms	49	90	215	53	61	16	18	19
	Finnmark	33	34	29	34	53	32	35	18
Regionale miljøtilskudd	Troms	860	821	811	544*	488	427	464	433
	Finnmark	200	198	194	115*	113	113	109	101
Antall søkere produksjonstilskudd	Troms	1 124	1 065	1 037	1 011	966	920	908	879
	Finnmark	361	346	336	327	326	316	312	295

*Den store nedgangen fra 2012 til 2013 skyldes at tilskuddsordningen sau på beite ble tatt ut av regionale miljøtilskudd.

3. Hovedmål

Å styrke miljøarbeidet i jordbruket og synliggjøre jordbrukets miljøinnsats i Troms og Finnmark.

For å nå dette målet vil vi i programmet peke på viktige utfordringer knyttet til miljøtilstanden i jordbruket i Troms og Finnmark og legge frem strategier for å imøtekomme disse (kapittel 4). Det vil videre bli presentert tilskuddsberettigede tiltak tilpasset utfordringene (kapittel 6) og det gis føringer for kommunenes forvaltning av SMIL-midler (kapittel 5) slik at disse også er i tråd med utfordringene.

Mange av utfordringene vil ikke kunne løses ved bruk av tilskuddsmidler. Gjennom programmet har vi forsøkt å legge frem en felles forståelse av hva som kreves for at næring og forvaltning sammen skal kunne nå miljømålene.

4. Miljøinnsats på tre nivåer

Jordbrukets miljøinnsats består av planverk på tre nivåer:

- Nasjonalt miljøprogram
- Regionalt miljøprogram
- Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

En desentralisert forvaltning som dette, med virkemidler fordelt på ulike nivåer, gjør at forvaltningen er fleksibel og gir rom for at tiltakene kan differensieres ut fra hvor utfordringene er størst. Dette muliggjør en målretting av innsatsen og treffsikkerhet i forhold til lokale miljøutfordringer.

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram, som areal- og kulturlandskapstilskuddet og beitetilskuddene, skal bidra til at det norske jordbruksarealet holdes i hevd. Disse ordningene utgjør per i dag over 80 prosent av de samlede miljørettede tilskudd over jordbruksavtalen.

De nasjonale og regionale virkemidlene er innrettet med årlig godtgjørelse for spesifisert drift og skjøtsel, hvor innsatsen gjentas. De kommunale SMIL-midlene er engangsstøtte, til investeringer og istandsetting.

4.1. Regionale virkemidler og miljøprogram

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Regionale miljøtilskudd skal bidra til gjennomføring av miljøtiltak i jordbruket som er tilpasset regionale ulikheter i driftsforhold, miljøutfordringer og prioriteringer med sikte på å opprettholde kulturlandskapet, ivareta kulturminner, bidra til økt biologisk mangfold, redusere avrenning fra jordbruket, bærekraftig bruk av plantevernmidler og redusere utslipp til luft.

Regionalt miljøprogram er primært et grunnlag for å forvalte generelle økonomiske

virkemidler som tildeles Fylkesmennene som en årlig ramme fra Landbruksdirektoratet. Regionalt miljøprogram skal i tillegg avklare kriterier for fordeling av økonomiske virkemidler som Fylkesmannen skal fordele til kommunene (SMIL).

Av nasjonalt miljøprogram fremgår det et sett med tiltak som det kan gis regionale miljøtilskudd til. Fylkene velger hvilke av disse tiltakene som skal gjelde i sitt fylke ut fra regionale prioriteringer. Tiltak for Troms og Finnmark for programperioden 2019-2022 er listet opp i kapittel 6.

Utover regionale miljøtilskudd og SMIL, forvalter Fylkesmannen følgende tilskuddsordninger innenfor miljø- og klimaområdet:

- Tilskudd til tiltak i beiteområder
- Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene
- Klima- og miljøprogrammidler – regionale tiltak

I tillegg forvalter fylkesmannen midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak som blant annet kan brukes til miljøtiltak og prosjekter knyttet til økologisk landbruk.

Forvaltning av tilskudd til tiltak i beiteområder og utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) er vedtatt overført til kommunene fra 2020.

Sametinget har tilskuddsordning for samiske kulturminner, der Sametinget kan gi tilskuddsmidler til bygningsvern, utarbeidelse av skjøttselsplaner, skjøttselstiltak og tilrettelegging. Sametinget er også involvert i arbeidet med UKL- og KULA-landskap i regionen, men midlene til dette arbeidet forvaltes av fylkesmannen.

4.2. Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

Kommunene forvalter miljøtilskuddsordningene SMIL og drenering av jordbruksjord.

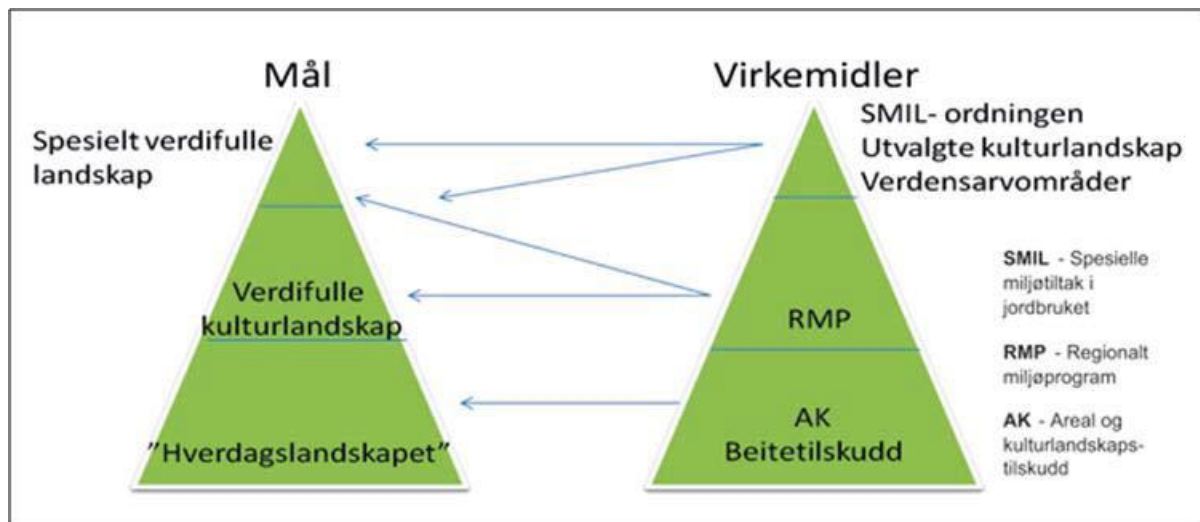
Spesielle miljøtiltak i jordbruket - SMIL

Regionalt miljøprogram skal gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategiene for spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Hver kommune har egne tiltaksstrategier for ordningen. De kommunale strategiene beskriver utfordringer, lokale behov og mål for landbrukets miljøinnsats. Tilskudd til SMIL gis til tiltak som går utover det som kan forventes som vanlig jordbruksdrift. Et hovedmål er å ta vare på natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, samt redusere eller hindre forurensning fra jordbruket.

Ordningen med spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er spisset mot natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, og forvaltes av kommunene. Ordningen fungerer som en engangsstøtte til investeringer og tilskudd.

Det er en forventning om økt innsats for bevaring av naturmangfold, klimarelaterte tiltak og reduksjon av forurensning i tiden som kommer. Slike formål har noen særtrekk i form av at de ønskelige prosessene er svært langsomme, mens uønskede prosesser kan gå relativt raskt. Å oppnå en ønsket utvikling kan kreve jevn innsats over tid, mens forsømmelser kan sette systemet i revers og innsatsen raskt gå tapt. Tiltak for biologisk mangfold forankres derfor fortrinnsvis gjennom flerårige skjøttselsplaner.

Framover vil det også være aktuelt å se miljøprogramsatsingen sterkere i sammenheng med tilskuddsordningene for utvalgte naturtyper og prioriterte arter, samt midlene til vern og sikring av fredede og andre særlig verdifulle kulturmiljø og landskap. Disse ordningene forvaltes av Fylkesmannens miljøvernavdeling og kulturminnemyndighetene.

Figur 1. Figuren viser de ulike ulike miljøvirkemidlene virker sammen for å nå miljømålene.

Forvaltningsansvaret for SMIL ligger hos kommunene. Fylkesmannen mottar årlig midler fra Landbruksdirektoratet gjennom jordbruksavtalen, og fastsetter retningslinjer for fordeling av disse til kommunene. Et hovedmål med ordninga er å få en best mulig målretting av innsatsen og tiltakene, på bakgrunn av lokale miljømessige behov, utfordringer og målsetninger.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket kan være:

1. Tilskudd til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter
2. Tilskudd til kulturlandskapstiltak og forurensningstiltak
 - a. Kulturlandskapstiltak
 - i. Tiltak som ivaretar biologisk mangfold og gammel kulturmark, og som tilrettelegger for økt biologisk mangfold.
 - ii. Tiltak som tilrettelegger for større tilgjengelighet og opplevelser i landskapet, og som holder verdifulle områder åpne
 - iii. Tiltak som ivaretar kulturminner og kulturmiljøer, inkludert verneverdige bygninger gjennom skjøtsel, vedlikehold og istandsetting.
 - b. Forurensningstiltak
 - i. Utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg, herunder graving av åpen kanal til erstatning for eksisterende lukka bekk eller avløp (gjenåpning av bekkelukkinger)
 - ii. Fangdammer, andre økologiske rensingstiltak og miljøplantinger
 - iii. Omlegging fra drift med åpen åker til mer miljøvennlig og ekstensiv planteproduksjon på spesielt erosjonsutsatte arealer
 - iv. Særskilte bygningsmessige miljøtiltak i eller i tilknytning til eksisterende driftsbygning eller driftsopplegg
 - v. Andre tiltak

Grunnlaget for bruk av kommunale virkemidler til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er Landbruks- og Matdepartementets "Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket", «Forskrift om endring av forskrift 4. februar 2004 nr. 448 om tilskudd til spesielle tiltak i jordbruket», sist revidert 16.12.2016.

Nytt fra jordbruksavtalen 2017 er at SMIL-midler kan benyttes til å bekjempe og hindre spredning av fremmede skadelige arter. Fra 2017 ble også forskriften endret til at tilskudd kan innvilges foretak

der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen som eies av foretaket, selv om foretaket selv ikke er berettiget produksjonstilskudd. Utover dette er det bare foretak som er berettiget produksjonstilskudd som kan søke.

Fra jordbruksoppgjøret i 2018 har det blitt inkludert i ordningen muligheten for å få tilskudd til å tette eksisterende gjødsellagre. For nye gjødsellagre kan det søkes om tilskudd fra Innovasjon Norge.

Fylkesmannen skal bidra til at kommunene prioriterer tiltak med god miljøeffekt. Klimatiltak skal prioriteres. Fylkesmannen skal sørge for en aktivitetsfremmende forvaltning av midlene. Kommuner med god måloppnåelse, gjennomføringsevne og tiltaksstrategier der SMIL og RMP sees i sammenheng, skal prioriteres.

Rammen for SMIL i Troms og Finnmark har ligget på totalt ca. kr. 4 mill. årlig siden 2005.

Til grunn for Fylkesmannens tildeling av kommunale miljøvirkemidler vektlegges følgende punkter:

- Tiltaksstrategiene – tilpassing til lokale miljøutfordringer (behov, mål, tiltak) samt miljøutfordringene beskrevet i RMP
- Kommunens årlige rapportering om bruk av midlene samt synliggjøring av behov for påfølgende år (aktivitetsrapport og budsjett)
- God måloppnåelse mht. tildeling av midlene (jf. tiltaksstrategiene)
- Kommunens landbruksmessige betydning

Kommuner som har gode tiltaksstrategier og som følger opp kravene om rullering av tiltaksstrategiene, samt kravene til god rapportering og god måloppnåelse, vil bli prioritert ved tildeling av midler. Det kan gis tilskudd til gode søknader fra kommuner som ikke har oppdaterte tiltaksstrategier dersom det er ledige midler tilgjengelig.

Tiltaksstrategiene skal inneholde følgende punkter:

- Hovedutfordringer i landbruket med hensyn til forurensning og kulturlandskap
- Beskrivelse av mål og hvilke områder som prioriteres, med begrunnelse
- Tiltaksstrategien skal også inneholde tilskuddsprosent og krav til egenandel for de ulike ordningene
- Retningslinjer for prioriteringer mellom søknader
- Det bør planlegges en helhetlig virkemiddelbruk som er tilpasset de lokale utfordringene
- Beskrivelse av hvordan kommunen planlegger å informere gårdbrukerne om de ulike tilskuddsordningene, og hvordan de vil prioritere bruken av midlene.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Tilskudd til drenering av jordbruksjord ble gjeninnført i 2013. Drenering bidrar til å øke produktiviteten av arealene og reduserer således utslippene per produsert enhet. Godt drenert jord slipper dessuten ut mindre lystgass enn vannmettet jord. Drenering er et godt klimatilpasningstiltak. God drenering reduserer faren for erosjon fra jordbruksarealer og bidrar på den måten til god vannkvalitet og et godt vannmiljø.

Jordbruksavtalen setter av midler til fylkene etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til andre arealer (gras). Fylkesmannen fordeler tilskuddet til kommunene som selv setter søknadsfrist. Vedtak om tilskudd fattes av kommunen, Fylkesmannen er klageinstans.

Tilskudd kan gi til foretak som drenerer et tidligere grøftet jordbruksareal eller planerte arealer. Det gis tilskudd til systematisk grøfting, profilering, omgraving på myr og avskjæringsgrøfting.

5. Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark

Av Nasjonalt miljøprogram fremgår det sju miljøtema som det er utarbeidet egne målsetninger for. Disse er kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, tilgjengelighet og friluftslivsverdier, avrenning til vassdrag og kyst, plantevernmidler, utslipp til luft. Vi vil i det videre beskrive status for disse miljøtemaene i Troms og Finnmark, peke på utfordringer knyttet til disse og strategier for å imøtekomme utfordringene. Klima er et område det har blitt mer fokus på og som vi har valgt å gi en nærmere beskrivelse av. Økologisk landbruk er en miljøvennlig driftsform som vi også har omtalt i dette kapitlet.

Miljøtema som er omtalt i dette kapitlet:

- Kulturlandskap
- Kulturmiljøer og kulturminner
- Biologisk mangfold
- Tilgjengelighet og friluftslivsverdier
- Forurensning i kulturlandskapet
- Klima
- Økologisk drift

5.1. Kulturlandskap

Mål: Vi vil ha et aktivt landbruk som gjennom sin aktivitet tar vare på kulturlandskapet

Kulturlandskapet har en *næringsmessig* verdi som areal for landbruksproduksjon i innmark og utmark. Kulturlandskapet er også lokalsamfunnenes ansikt utad, som møter turister og etterlater inntrykk. Det har dessuten en *estetisk* verdi for lokalbefolkningen, og gir trivsel og ferdselsmuligheter i nærområdene. Landskapets historikk og *kulturhistoriske* verdi er også en kilde til kunnskap, tilhørighet og identitet. Videre har kulturlandskapet en *biologisk* verdi med mangfold i dyre- og planteliv.

Det er nødvendig at verdiene i kulturlandskapet opprettholdes gjennom aktiv landbruksdrift. Jordbruksarealer og landskap av nyere dato har også stor verdi i det totale kulturlandskapsbildet i Troms og Finnmark.

Nedgang i jordbruket mange steder i regionen gjør at mye jordbruksareal ikke lenger blir slått og beitet, enten på grunn av beliggenhet, eller at arealene er små og ulønnsomme i drift. Slike arealer er heller ikke attraktive å leie. Dette fører til at åpne dyrka arealer gradvis gror igjen, først med forskjellige ugras, senere med busker og kratt. Gjengroingshastigheten har i tillegg økt i de senere årene, slik at landskapet gror igjen raskere enn tidligere. Kulturlandskapet gror igjen langs veier og sjø, og landskapsbildet endres.

Gjengrodd mark krever opparbeiding ved rydding, grøfting, beitepuss eller pløying, og aktiv årlig skjøtsel ved slått eller beiting for å holdes i stand. For aktive gårdbrukere er det en utfordring at tilskuddene til kulturlandskapspleie ikke matcher den store innsatsen som legges ned i å holde landskapet åpent.

Beitedyr utfører effektiv pleie av kulturlandskapet både på utmarks- og innmarksbeiter, og i Troms og Finnmark er sauene en betydelig bidragsyter særlig i utmarka. Opprettholdelse av sauetallet framover er vesentlig for å hindre gjengroing av utmarka i kyst- og fjordstrøk.

Fellestiltak mellom flere brukere gir positive effekter. Samarbeid effektiviserer arbeidet med tilsyn og sanking av dyra, minsker investeringsbehovet for den enkelte, og gir bedre muligheter for å opprettholde et passelig beitetrykk.

Beitebrukere opplever en del interessekonflikter ved beiting. Det kan være utfordringer med rovvilt, fritidsbebyggelse, friluftsliv, lokalbefolkning, reindrift og biltrafikk. Rovviltbestanden har økt i deler av regionen, med store tap av husdyr på beite i flere områder. Behov for tilsyn og gjeting øker, og dette igjen medfører et større behov for gjeterhytter og ferdsel i utmark. Gjengroingen av kulturlandskapet i innlandsregionen må også ses i sammenheng med rovviltproblematikk.

Landbruksnæringa ser et behov for omforente løsninger for oppsetting av gjerder i områder med interessekonflikter, enten det dreier seg om rovvilt, reindrift, hyttefelt eller lokalbefolkning. Dersom en ønsker beiting på gjengrodde arealer, krever også dette inngjerding for å opprettholde beitetrykk på et begrenset areal. Det kan også være behov for å finne alternative beiteområder med utmark eller brakklagt innmark, der interessekonfliktene er mindre.

Utfordringer

- Kulturlandskapet gror igjen
- Lønnsomhet ved å holde små og/eller vanskelig tilgjengelige arealer i drift
- Interessekonflikter ved bruk av utmark
- Gjerdehold

Strategier

- Stimulere og tilrettelegge for bruk av gjengrodde arealer til slått og beite
- Stimulere til utleie/salg av vanhevd jord til aktive gårdsbruk
- Samarbeid om fellestiltak på utmarksbeite
- Synliggjøre verdien av å holde jordbruksareal i drift, og bøndenes innsats for kulturlandskapet
- Øke kunnskapen om beitebruk - som fordeler ved beiting, beiterett i utmark og forebyggende tiltak i forbindelse med rovvilt
- Stimulere til økt beitebruk på tradisjonelle beitearealer
- Stimulere til at ny teknologi, slik som «No fence», tas i bruk for å kunne målrette beitebruken

Resultatmål

- Antall beitedyr i utmark har økt med 3 % i perioden
- Det er færre interessekonflikter mellom beitebruk og andre interesser
- Jordbruksareal i drift har økt
- Jordbruksdrift i ytre strøk opprettholdes
- Kulturlandskapet holdes åpent gjennom aktivt husdyrhold og slått

5.2. Kulturmiljøer og kulturminner

Mål: Vi vil ta vare på jordbrukets kulturminner, bygningsarv og driftsformer

Gjennom arbeidet med miljø og kulturlandskap ønsker vi å sikre et representativt utvalg av kulturlandskap og kulturminner fra eldre tid, og sikre kulturhistoriske verdier tilknyttet landbrukseiendommer i Troms og Finnmark. Det er en nasjonal målsetting at «*tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres*». Hvert år forsvinner rundt én prosent av kulturminnene her til lands. Disse er uerstattelige. For hvert kulturminne som går tapt, mister vi viktig kunnskap om vår kultur og historie.

Etter Kulturminneloven er samiske kulturminner, også bygninger, fra 1917 eller eldre automatisk fredet. Ikke-samiske kulturminner som er fra før 1537 (reformasjonen) er også automatisk fredet. I tillegg er noen kulturminner fredet gjennom vedtak og forskrift. Sametinget har forvaltningsansvaret for de samiske, fredete kulturminnene og fylkeskommunen for de fredete ikke-samiske kulturminnene. Øvrige kulturminner, dvs. de som ikke er fredet, har kommunen forvaltningsansvaret for.

Det er imidlertid viktig med samarbeid på tvers av forvaltningsnivåene for å sikre en best mulig forvaltning av kulturminnene. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen veileder og hjelper til med å utarbeide nødvendige skjøtelsesplaner etc. Sametinget kan bistå med kulturhistorisk informasjon om samiske kulturminner, og gi råd i forhold til skjøtelsesarbeidet.

Ved istandsetting og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljøer skal arbeidet skje etter prinsipper som kulturminneforvaltningen legger til grunn. Det er viktig med god dialog med kommunen, fylkeskommunen og Sametinget, for at det skal legges til rette for fortsatt drift i områder med kulturminner.

Kulturminner og kulturmiljøer i Troms og Finnmark

Landskapet i Troms og Finnmark har gjennom alle tider, siden isen forsvant for mer enn 10 000 år siden, vært brukt av mennesker. Fortsatt finnes det mange spor i terrenget etter fortidas bosetting og tidligere tiders bruk av naturen. Dette kan være boplasser fra eldre steinalder, hustuffer fra yngre steinalder, gravrøyser og gårdshauger fra jernalder og middelalder og spor etter nyere tids utmarksaktiviteter. De tre stammers møte, med den kvenske, den norske og den samiske bosettingen, er også viktige elementer i vår historie. Hver gruppe har satt sine spor i terrenget. Disse sporene er dagens kulturminner.

Svært mange av de bygningene og anleggene som vi i dag anser som verdifulle som kulturminner, er vitnesbyrd om landbrukets bosetting og driftsform. Mange typer spesialbygninger og anlegg er vitnesbyrd om det tradisjonelle nordnorske gårdsbruket, som sommerfjøs, møller, kombinasjonshus, torvsjåer, naust, røkeri og tjæremiler. Alt dette er viktige elementer i kulturlandskapet og verd å ta vare på.

Setring er en driftsform med lange tradisjoner. Troms og Finnmark har ingen utpreget setertradisjon og det er derfor få setrer i regionen. Likevel utgjør de få setrene vi har, et viktig innslag i kulturlandskapet samtidig som de er bærere av kulturhistoriske verdier. Også bruken av sommerfjøs har vært en viktig del av det nordnorske landbruket, og var i bruk fra 1800-tallet til utpå 1970-tallet. Sommerfjøsset var plassert mellom innmarka og utmarka, og er et kjent innslag i den nordnorske

gårdsbebyggelsen, også i sjøsamiske bosetningsområder. Sommerfjøsset er på mange måter den nordnorske setra.

Både samisk, kvensk og norsk jordbruk har satt sitt preg på kulturlandskapet, både på kysten og i innlandet. Det har fram til vår tid blitt drevet i kombinasjon med andre primærnæringer som reindrift, fjord- og laksefiske, utmarksbruk og ulike håndverk. Jordbruket er et sterkt element i de tradisjonelle kombinasjonsnæringene, og representerer en viktig næring og kultur også i dag. Fiskerbonden har vært sentral i den nordnorske historien, og de store fiskeriene, Lofotfiske og Finnmarksfiske, var viktige næringsveier for nordnorske bønder. Mannen var borte i lange perioder og kvinnene hadde hovedansvaret for gårdsdrifta.

Den kvenske befolkningen har hatt mye å si for framveksten av jordbruket i mange bygder i Troms og Finnmark. Kombinasjonsbruk har også preget den kvenske næringen, og særlig bruken av skogen og kunnskap knyttet til denne har vært viktig. Kulturminnene etter kvensk bosetning kan være for eksempel bygninger, landskapselementer som steingjerder og spor i utmark som tjæremiler og torvuttak. Mange av de kvenske kulturminnene er i ferd med å forsvinne fra landskapet. Siden de kvenske kulturminnene stort sett er yngre enn kulturminner som er vernet av fredningsgrensa på 1537, har disse kulturminnene ikke noe formelt vern, og det er desto viktigere å formidle kunnskap om disse og bidra til at grunneiere, lokalbefolkning og kommune ønsker å bevare dem.

Mange av kulturminnene ligger i jordbrukets kulturlandskap. Disse områdene er ofte ikke undersøkt i detalj med tanke på arkeologiske kulturminner og det blir ofte gjort nye funn i forbindelse med ny aktivitet og nye tiltak. Gjengroing er en stor utfordring for mange av de automatisk fredete kulturminnene (arkeologiske kulturminnene) som gjerne er strukturer som er vanskelig å se i landskapet- dette kan være hustuffer, gravrøyser osv. Gjengroing medfører at slike kulturminner «forsviner» og de blir vanskelig å oppdage og gjenfinne. Dette øker faren for at de blir skadet eller ødelagt. Skjøtsel, slik som rydding av kratt og beiting, er viktig for at kulturminnene skal bli synlige i landskapet. Med god skjøtsel kan vi holde kulturminnene i hevd og dermed ta vare på en viktig del av vår kulturhistorie. Kulturminnemyndighetene har små økonomiske ressurser å bidra med til skjøtsel og vedlikehold av disse verdiene. Likevel finnes det betydelig fagkunnskap som allmennheten kan benytte seg av.

Gjennom de nasjonale satsningene Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) og Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er det valgt ut flere kulturlandskap i Troms og Finnmark. Utvalget skal bidra til å ta vare på kulturminneverdier, landskapsverdier og biologisk verdifulle landskap.

Bevaring av kulturminnene kan også være truet av dagens driftsform i jordbruket, som stadig krever mer areal. Store utvidelser, med store bygninger, gjødseltanker og tungt utstyr som gir større marktrykk, kan gjøre at kulturminner går tapt. Kunnskapsutveksling mellom næringa og forvaltningen er viktig for å finne gode løsninger på denne utfordringen.

Endring i driftsform gjør at praktisk kunnskap om tidligere tiders driftsformer er i ferd med å forsvinne. Eksempel på slik kunnskap kan være manuell slått og hesjing. Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og håndverk er en form for immaterielle kulturminner som er verdt å ta vare på. Betydningen av å ivareta tradisjonshandverk er også viktig for bygningsvern og istandsetting av bygninger. Eksempler er tjærebrenning, bruk av oppgangssag, løyping av never og stikking av torv til taktekking.

Det er etterspørsel etter never til nevertkking av tak og av godt, seintvokst (malmet) trevirke til ulike istandsettings og restaureringsprosjekter (både fra private, fra handverkere og museer). Dette

er produkter som kan gi en god ekstraintekt til gårdbrukere og som kan tas ut i f.eks. i planlagte hugstfelt.

Innenfor landbruket er det mange driftsbygninger og våningshus som har gått ut av bruk, og kulturhistorisk viktige landbruksbygninger står dermed til nedfall. En del av bygningene og anleggene er viktig å bevare som vitnesbyrd på tidligere tiders driftsformer, og tilskuddsordninger som bidrar til istandsetting av bygninger og anlegg er et verktøy for å hindre nedfallet.

Andre bygninger ute av drift kan bedre ivaretas ved at de tas i bruk til nye typer formål og landbruksrelaterte næringer, for eksempel knyttet til gårdsbasert reiseliv. Her er det viktig med god dialog med planmyndigheter og kulturminnevernet for å finne gode løsninger både for næringsvirksomhet og kulturminneverdi.

En stor del av bebyggelsen i Nord-Troms og Finnmark ble ødelagt av okkupasjonsmaktens brenninger under andre verdenskrig, og derfor finner vi svært lite landbruksbebyggelse fra før andre verdenskrig i disse områdene. Etter krigen var gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms et stort samfunnsprosjekt. Gamle byggetradisjoner ble satt til side til fordel for funksjonelle løsninger og ensartede bygningstyper. Bebyggelsen fra gjenreisningstiden har preget landsdelen og bygningshistorien i Troms og Finnmark står derfor i en særstilling i Norge. Den karakteristiske bygningsarven kan vi best bevare gjennom den enkelte huseiers bruk og vedlikehold.

En del bygninger og anlegg vurderes som så viktige kulturminner at de gis juridisk vern gjennom Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Målet med bygningsvernet i Troms og Finnmark er å ta vare på et utvalg av bygninger oppført både før og etter krigen. For eksempel begynner gjenreisningsbebyggelsen å komme i fare ved for store utskiftninger. Det er et mål å spre informasjon om antikvarisk istandsetting og vedlikehold, slik at kulturminneverdien ikke svekkes.

Utfordringer

- Tap av kulturminner i jordbruket grunnet bl.a. gjengroing og moderne driftsformer
- Nå ut med informasjon om verdien av å ta vare på kulturminner
- Ta vare på UKL- og KULA-landskapene i regionen
- Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og tradisjonelt handverk er i ferd med å forsvinne
- Bygninger og anlegg som vitnesbyrd om tidligere driftsformer forfaller
- Kvenske kulturminner er i ferd med å forsvinne

Strategier

- Legge til rette for god dialog og kunnskapsutveksling mellom gårdbrukere og kulturminneforvaltningen for å hindre tap av kulturminner
- UKL- og KULA-områder skal særlig prioriteres med stimulerende tiltak
- Bevaring av kulturlandskap gjennom tradisjonelt landbruk og videreføre kunnskap om tidligere tiders driftsformer
- Gjøre grunneiere kjent med allerede registrerte kulturminner
- Gjøre tilskuddsordningene for skjøtsel og istandsetting av kulturminner og til antikvarisk restaurering av bygninger mer kjent
- Ta vare på tradisjonsbygg og byggeskikk som er særegen lokalt og regionalt
- Bygge opp kompetanse på bruken av tradisjonshåndverk og bruk av tradisjonelle materialer innen istandsetting av bygninger
- Godt samarbeid mellom kommune, Sametinget, fylkeskommunen og Fylkesmannen

- Særlig fokus på kvenske kulturminner som stort sett er for unge til å være automatisk fredet
- Sikre landbruksbygninger med kulturhistorisk verdi nytt liv ved at de tas i bruk til nye formål

Resultatmål

- Tap av fredete kulturminner, verneverdige bygninger og kulturminner som er utvalgt som verneverdige gjennom kommunale kulturminneplaner er redusert
- Det er jordbruksaktivitet i samiske og kvenske kulturlandskap
- Kulturminneforvaltningen har utarbeidet flere skjøtelsesplaner i samarbeid med bøndene
- Flere automatisk fredete kulturminner i landbruket gis jevnlig skjøtsel
- Økt kunnskap om og formidling av kvenske kulturminner i jordbrukslandskapet
- Økt kontakt/samarbeid og kunnskapsutveksling mellom bønder og kulturminneforvaltningen
- Regionalt viktige tradisjonsbygg og -anlegg i landbruket blir ivaretatt
- Økt søknadsmengde på tilskudd til skjøtsel og restaurering av kulturminner
- Økt utnyttelse av ekstraverdier i skogen til tradisjonelt byggemateriale
- Økt kunnskap om tradisjonshandverk

5.3. Biologisk mangfold

Mål: Vi vil bevare det biologiske mangfoldet i jordbruket

Store landskapsområder har blitt påvirket av tradisjonell jordbruksdrift over lang tid. Dette har gitt rom for at arter har tilpasset seg disse forholdene. Med nyere tids endringer i driftsform, gror jordbrukslandskapet igjen og bruk av gjødsel og sprøytemidler påvirker sammensetningen av arter. I dag er det bare fragmenter igjen av kulturlandskapet preget av tradisjonell jordbruksdrift her i landet. Disse er verdt å ta vare på både med hensyn til biologisk mangfold og opplevelsesverdien de gir. Med riktig skjøtsel av kulturmark kan vi videreføre gamle driftsformer, bevare ekstensive driftsformer og sikre biologiske verdier.

Det er et nasjonalt mål at naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres levedyktige bestander, og at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det mulig å sikre det biologiske mangfoldet.

Framgang i landbruket gjennom avl og foredling er avhengig av tilgang på genetisk variasjon. Tilgang på genetiske ressurser er også viktig for å tilpasse planter og dyr til nye vekstforhold, klimaendringer, nye og endrede plante- og dyresykdommer og for å øke produksjonen eller møte nye miljøkrav eller forbrukerønsker.

I dag er endret bruk av naturområder den største trusselen mot det biologiske mangfoldet i Norge. Utbygging av veier og hytteområder og produksjon av elektrisitet påvirker naturen. Flere arter som lever i kulturlandskapet står i fare for å forsvinne. Samla høsting av utmarksarealer har gått sterkt tilbake, noe som har ført til at vegetasjonen er i endring. Gjengroing fører til at det som før var lysåpne beiteskoger, artsrike beitevoller eller åpen hei- og engvegetasjon, ofte kan få en tett ungskog. Ca. 25 prosent av artene på den norske rødlista over truede og sårbare arter er knyttet til jordbrukets kulturlandskap.

I Troms og Finnmark er naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr av særlig stor verdi, og vi må aktivt jobbe for å bevare disse. Det biologiske mangfoldet knyttet til disse

naturtypene er avhengig av at bruken fortsetter på en måte som sikrer gode levekår for artene. I kulturlandskap som gror igjen vil det ofte være nødvendig med tiltak som restaurering av områdene for å sette i stand igjen og sikre artsmangfoldet.

I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet. Disse artene er listet opp på Fremmedartslista. Tiltak for å hindre spredning er viktig i denne sammenheng.

Aktiv jordbruksdrift bidrar til å bevare og fremme biologisk mangfold. Likevel er det utfordringer med slått for plantefloraen, slik at den som kultiverer marka må finne det «bærekraftige» nivået for artene man vil beholde.

En nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap ble gjennomført i perioden 1991-1994, for å fange opp større kulturlandskapsområder basert på biologiske, økologiske og kulturhistoriske verdier. Supplerende registreringer har også blitt gjennomført jevnlig i påfølgende år. Det er ment at alle registreringer av verdifulle kulturlandskap skal være registrert og tilgjengelig for alle i Miljødirektoratets nettportal Naturbase. En del av de registrerte naturområdene er ennå ikke lagt inn i Naturbasen, noe som gjør at informasjonen om verdifulle områder er lite tilgjengelig. Det kan også være behov for nyregistreringer av de områdene som ble registrert på 90-tallet. Det bør vurderes om verdien i noen av disse områdene er endret pga. langvarig gjengroing eller moderne drift i dag, sammenliknet med registreringstidspunktet.

Ulike husdyrraser er også en del av det biologiske mangfoldet. De er bærere av et genetisk mangfold som det er viktig å bevare for å sikre genetisk variasjon til avl og foredling. Det er også viktig å ta vare på variasjonen av husdyrraser som en del av vår kultur- og landbrukshistorie. En bevaringsverdig rase er en nasjonal rase med en populasjonsstørrelse som vurderes som truet eller kritisk truet. For husdyrsektoren er det viktigste tiltaket i bevaringsarbeidet å sikre store nok populasjoner av rasene slik at de er levedyktige over tid. I Troms og Finnmark har vi flere bevaringsverdige husdyrraser med sterke historiske røtter til regionen; nordlandshest/lyngshest, sidet trønderfe og nordlandsfe, steigarsau og spælsau.

Utfordringer

- Arter forsvinner fra jordbrukets kulturlandskap
- Kulturlandskap preget av tradisjonelle driftsformer forsvinner
- Spredning av arter fra fremmedlista
- Tap av husdyrraser med sterk tilknytning til regionen
- Liten allmenn kjennskap til verdifulle områder

Strategier

- Stimulere til tiltak som bidrar til å fjerne fremmedartslista arter fra kulturlandskapet og ta vare på de rødlista artene.
- Videreføre arbeidet med de prioriterte og utvalgte kulturlandskapene i landbruket (UKL-områder), andre kartlagte, verdifulle kulturlandskap og kartlegge nye områder
- Øke kunnskapen om gamle slåttetradisjoner og andre tradisjonelle driftsformer
- Bevare mangfold og variasjon i landskapsbildet, og verdifulle vegetasjonstyper og plantearter i kulturlandskapet
- Bidra til å bevare naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr
- Formidling og økt kunnskapsgrunnlag om riktig skjøtsel av viktige naturtyper

- Ta vare på populasjoner av gamle husdyrraser

Resultatmål

- Bestanden av husdyrraser med særlig tilknytning til Troms og Finnmark er økt
- Det er utarbeidet flere nye skjøttsplaner med formål å bevare biologisk mangfold
- 10 nye områder er kartlagt som verdifulle kulturlandskap
- Tidligere kartlagte verdifulle kulturlandskap og kulturbetinga verdifulle naturtyper, skal være tilgjengelig i Naturbasen
- Økt utbredelse av rødlista arter
- Redusert utbredelse av arter fra fremmedlista i verdifulle kulturlandskap

5.4. Tilgjengelighet og friluftslivsverdier

Mål: Vi vil legge til rette for allsidig bruk av jordbrukets kulturlandskap

Friluftsliv er en del av norsk kulturarv. Det er et nasjonalt mål at alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen forøvrig. Tilgang til både utmarka, fjellet og sjøen begrenses imidlertid av den pågående gjengroinga. Vi har store utfordringer i å holde stier og ferdselsårer i kulturlandskapet i hevd for å øke allmennhetens tilgang til utferdsarealer. Vi har også ei utfordring i å ta vare på og gjøre tilgjengelig kulturlandskapselementer (f.eks. bygninger og kulturminner) som kan være viktige for allmennhetens opplevelse.

I Troms og Finnmark har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. I kulturlandskapet kan vi få innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk. Troms og Finnmark har også tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og et etnisk mangfold med samisk, norsk og kvensk kultur.

Det å legge til rette for flerbruk av kulturlandskapet gir muligheter for økt verdiskaping i landbruket, som for eksempel gjennom tilbud innen turisme, Inn på tunet og utmarksbasert reiseliv. Landbruket sine beste støttespillere er folk som bruker og setter pris på kulturlandskapet, og som ser verdien av den innsatsen jordbruket gjør for å holde det i hevd.

Med tilrettelegging øker ofte ferdselen og dette kan medføre en del problemer i forhold til parkering, holde porter lukket og forstyrrelser for beitedyr. For å sikre flerbruken av kulturlandskapet, er det viktig å gjøre tilrettelegging slik at jordbruksdrift og friluftsliv kan fungere godt sammen.

Utfordringer

- Redusert tilgang til friluftsanser for allmennheten grunnet gjengroing
- Konflikter knyttet til flerbruk av kulturlandskapet

Strategier

- Legge bedre til rette for hensiktsmessig flerbruk av jordbrukets kulturlandskap
- Tilrettelegge for adkomst til utferdsarealer, samtidig som landbrukets arealer blir ivaretatt

- Formidle at landbruket produserer miljøgoder og bidrar til å holde naturen og landskapet tilgjengelig og i god stand
- Gjøre de utvalgte kulturlandskapene mer kjent gjennom formidling og som flaggskip for kulturlandskap

Resultatmål

- Nytt og gammelt kulturlandskap er et viktig element i næringsutviklingsarbeidet
- Folk flest kjenner til regionens utvalgte kulturlandskap

5.5. Forurensning i kulturlandskapet

Mål: Vi vil redusere forurensningen fra jordbruket

Avfallshåndtering

Private gårdstun og eiendommer utgjør en viktig del av Troms og Finnmarks kulturlandskap, og representerer en stor visuell og estetisk verdi, både for lokalbefolkning og tilreisende. Det finnes gårdsplasser som er ryddige og kan være forbilder, men det finnes også gårdstun med mye skrot liggende rundt omkring, som jern- og metallskrap, landbruksplast, gamle bygningsmaterialer m.m. Jordbruket genererer flere typer avfall, deriblant plast, fôrrester, halm, gummidekk og spesialavfall som rester av plantevernmidler og spillolje. Det er kommunene og private aktører som organiserer avfallshåndteringen. En del av avfallet utgjør en forurensningsfare med fare for avrenning til vann og vassdrag.

Det norske landbruket bruker over 12 000 tonn plastemballasje hvert år. Det er viktig at denne plasten samles opp og gjenvinnes slik at det ikke blir en kilde til forurensning. Plastrester fra rundballer er en type landbruksplast som ofte blir liggende igjen på rundballelagre langs jordene. Slike oppsamlinger er skjemmende for kulturlandskapet og er et godt synlig miljøproblem lokalt.

Med de lange avstandene vi har i Troms og Finnmark, og at det finnes få mottaksstasjoner, er det en utfordring å få til velfungerende ordninger for innlevering av avfall. Gårdbrukerne oppfatter dagens ordninger som kostbare. Terskelen for å kvitte seg med avfall kan dermed være litt høyere i Troms og Finnmark enn i andre deler av landet.

Gamle gjerder og piggråd i innmark og utmark utgjør en stor fare både for husdyr og ville dyr, og bør fjernes. Det er viktig å sikre tillatelse eller hjemmel til å fjerne gamle gjerder og piggråd som ingen tar ansvar for.

Velstelte gårder er et positivt innslag i kulturlandskapet. Gjennom økt bevissthet om avfallshåndtering og betydning av ryddige gårder, kan vi øke miljøverdien i jordbruket.

Vannforskriften

Vannforskriften gir rammer for fastsettelse av miljømål som skal sikre en mest mulig helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk av vannforekomstene. Forskriften skal sikre at det utarbeides og vedtas regionale forvaltningsplaner med tilhørende tiltaksprogrammer med sikte på å oppfylle miljømålene, og sørge for at det fremskaffes nødvendig kunnskapsgrunnlag for dette arbeidet. Formålet er å beskytte – og om nødvendig forbedre – miljøtilstanden i alle elver, innsjøer, grunnvann og kystnære områder slik at de opprettholder eller oppnår «god økologisk tilstand» eller «godt

økologisk potensial» etter gitte kriterier. Forvaltningsplaner og tilhørende tiltaksprogram skal synliggjøre behov for tiltak i de ulike sektorer, herunder jordbruk.

Husdyrgjødsel

Husdyrgjødsel er en ressurs som må tas godt vare på. Alle gårdsbruk skal ha en plan for bruk av husdyrgjødsel. Planen er et viktig redskap og utarbeides for den enkelte gård og på grunnlag av jordprøver. Det er viktig å bevisstgjøre til aktiv bruk av gjødselplanen.

Husdyrgjødsel kan bare spres på godkjent spredeareal, dvs. på fulldyrka mark. Ønsker man å spre på annet areal, må man søke om dispensasjon. Dette blant annet fordi regelmessig spredning på gammel kulturmark kan endre vegetasjonen og redusere/endre det biologiske mangfoldet.

Spredetidspunkt er av stor betydning for risiko for avrenning til nærliggende vannforekomster og for utnyttelsen av næringsstoffer til plantevekst. I *forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav* står det at: *”spredning uten nedmolding på eng og annen grøde bør gjøres så tidlig i vekstsesongen at det er mulighet for betydelig gjenvekst som høstes eller beites”*. Til tross for dette blir det på mange gårdsbruk spredd husdyrgjødsel sent i sesongen. Dette har ofte sammenheng med kapasitet på gjødsellagre. Det er imidlertid viktig å oppfordre til tidlig spredning for å redusere risiko for avrenning og øke utnyttelsen av næringsstoffer i gjødsla. Å blande husdyrgjødsel med jorda (nedmolding) enten direkte eller rett etter spredning, er også en måte å redusere avrenning på og til å bedre utnyttelsen av næringsstoffene i gjødsla.

God bruk og håndtering av husdyrgjødsel slik som spredning til rett tid og nedmolding, bidrar også til redusert utslipp av klimagasser.

Teknologi for separering av flytende gjødsel fra den faste fraksjonen er under utvikling. Med det kan man spre den tyngre våtfraksjonen nært driftssenteret, for eksempel med slangspreder, og den tørre fraksjon kan transporteres til arealer som ligger lengre unna. På den måte kan man spare miljø og økonomi for transport og redusere belastning på jorda.

Det arbeides med nye forskrifter om gjødselvarer. I forslaget som foreligger per desember 2018 og som forventes iverksatt i løpet av 2019 er det lagt inn spredetidspunkt fra 1. mars til 1. september. I gjødselvarerforskrift gjeldende per desember 2018 er tillatt spredetidspunkt fra 15. februar til 1. november. Fra 1. september til 1. november er det bare tillatt å spre dersom gjødsla blir nedmoldet/nedfelt. Det er ikke tillatt å spre på snødekket eller frossen mark. Det er allerede i dag mange gårdbrukere i Troms og Finnmark som opplever problemer med å få spredd all husdyrgjødsel innen fristen og det uttrykkes bekymring for hvordan dette skal håndteres dersom det ikke lengre skal bli mulig å spre etter 1. september. Det vil kreve store investeringer for utvidelse av gjødsellagre.

Bruk av sprøytemidler

Det kjølige klimaet gjør at jordbruket i Troms og Finnmark er mindre utsatt for skadedyr enn det som er tilfelle lengre sør. Det bidrar til en miljøvennlig bærekraftig produksjon med lite bruk av sprøytemidler.

Ugress vokser derimot godt også her og ved dyrking av radkulturer som potet og grønnsaker er det særlig viktig å få bukt med dette for å optimalisere produksjonen. Det kan være vanskelig å finne herbicider som er egnet til å få bukt med ugresset - det er etter hvert få herbicider som er tillatt bruk. I en bærekraftig sammenheng og satsing på produkter med arktisk kvalitet, er det viktig å se etter mer miljøvennlige måter å få bukt med ugresset på, slik som mekanisk ugressbekjempelse.

Utfordringer

- Avfallshåndtering på gårdsbruk, særlig knyttet til landbruksplast
- Sen spredning av husdyrgjødsel
- Redusere utslipp av fosfor, ammoniakk og klimagasser
- Ugressbekjempelse

Strategier

- Fokusere på alternativer til rundballeplast
- Sikre reell mulighet for levering av landbruksplast og annet landbruksavfall
- Redusere bruk av dispensasjon for sen spredning av husdyrgjødsel
- Sikre rett dimensjonering av gjødsellager ved utbyggingsbruk
- Finne anvendelsesområder for overskudd av husdyrgjødsel (ex biobrenselanlegg)
- Bidra til utvikling av teknologi for miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel
- Ta i bruk mekaniske former for ugressbekjempelse
- Øke kunnskapen om forurensede vassdrag påvirket av jordbruksdrift i Troms og Finnmark
- Oppfordre gårdbrukeren til fangdammer, og andre økologiske rensetiltak og miljøplantinger
- Oppfordre til utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg i tilknytning til forurensa vassdrag
- Jobbe for å sikre god og miljøvennlig oppbevaring av midlertidig lagret landbruksavfall på gårdsbruk

Resultatmål

- Antall dispensasjoner for sen spredning av husdyrgjødsel har gått ned
- Økning i antall søkere om tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel
- Husdyrgjødselressursen utnyttes på en mer klimavennlig måte
- Alle nye driftsbygninger har god lagringskapasitet for husdyrgjødsel
- Økning i antall søkere på tilskudd til mekanisk ugressbekjempelse
- Økning i mengde landbruksavfall levert til godkjent mottak
- Mer systematisk håndtering av landbruksplast – både lagring på gård og levering til mottaksstasjoner
- Bedret miljøstatus for vassdrag påvirket av forurensning fra jordbruket

5.6. Klima

Mål: Vi vil at jordbruket i Troms og Finnmark skal ta sin del av ansvaret for å redusere utslipp av klimagasser

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig de kommende år, særlig innenfor to hovedområder;

- effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket
- potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket

Utslipp fra jordbruket utgjør om lag åtte prosent av Norges totale klimagassutslipp, ifølge [Miljødirektoratet](#). Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat.

Det er i stor grad naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippene fra jordbruket påvirkes derfor av naturlige faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

Det er likevel flere tiltak som kan bidra til å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Drift av jordbruksarealene er med og påvirker hvor mye klimagasser som slippes ut fra jordbruket. God agronomi er derfor et godt klimatiltak. God dreneringstilstand i jorda reduserer for eksempel tap av klimagasser til luft. Det har lenge vært et etterslep på drenering av jordbruksjord i Troms og Finnmark. De siste 10 årene er dette temaet blitt satt på dagsordenen. Det er blant annet jobbet med kompetanseheving i alle ledd. I 2013 ble det innført ei nasjonal tilskuddsordning til drenering av jordbruksjord. Det har bidratt til noe økning i antall gjennomførte dreneringstiltak. I 2017 ble tilskuddssatsen økt og det er håp om at det kan være med å bidra til at mer jord blir drenert og på den måten blant annet reduserer tapet av klimagasser.

Jordarbeidingsrutiner som gir liten risiko for jordpakking er et annet agronomitiltak som er med og reduserer utslippene av klimagasser til luft.

God håndtering av husdyrgjødsel gjennom raks nedmolding, mindre kontakt mellom husdyrgjødsel og luft ved spredning og riktig lagring bidrar også til å få ned utslippene av klimagasser. Miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel er nærmere omtalt i kapittel 5.5.

Produksjon av biogass er et målrettet og effektivt klimatiltak som reduserer utslippene fra håndtering av husdyrgjødsel og kan erstatte annen fossil energi. Det er i dag mulig å få investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til etablering av biogassanlegg. Det er likevel etablert få anlegg, noe som henger sammen med dårlig lønnsomhet. Det står mer om dette i *Regionalt skog- og klimaprogram*.

Redusert jordarbeiding er et agronomisk tiltak som kan bidra til å øke opptaket av karbon i jorda og må avveies opp mot behovet for jordarbeiding for bedre kvalitet på avlingene.

Viktigheten av god agronomi og betydning for miljøet, verdiskaping og matproduksjonen er nærmere omtalt i *Regionalt næringsprogram* pkt 4.4 og *Matjordprogrammet* pkt 5.5.

I tillegg skjer det en rivende utvikling innenfor teknologi, som elektrifisering av landbruksutstyr, robotisering og presisjonsutvikling innenfor for eksempel såing og ugrashåndtering.

Utfordringer

- Redusere utslipp av klimagasser fra jordbruket uten at det går på bekostning av matproduksjonen
- Øke binding av CO₂ i jordbruket

Strategier

- Riktig lagring og bruk av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 5.5)
- Fokus på god agronomi – særlig drenering
- Arbeide for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 5.5)
- Ta i bruk fornybart drivstoff til landbruksmaskiner
- Etablere flere biogassanlegg

Resultatmål

- Økt søkning på tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

- Økning i antall tilsagn om tilskudd til drenering
- Det er etablert flere biogassanlegg på gårdsbruk

5.7. Økologisk drift

Mål: Vi vil at økologisk jordbruk skal bidra til at jordbruket i Troms og Finnmark blir mer miljøvennlig og bærekraftig

Satsingen i økologisk landbruk er blant annet begrunnet i at det tas ekstra miljøhensyn i produksjonen, både med hensyn til dyrevelferd og mer miljøvennlige driftsmåter. Kunnskap og erfaringer fra økologisk landbruk blir brukt i den konvensjonelle jordbruksproduksjonen og på den måten kan økologisk produksjon bidra til et mer miljøvennlig jordbruk på generell basis.

Økologiske driftsformer har også positiv betydning for naturmangfoldet. Dyrking uten bruk av plantevernmidler og kunstgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold.

I siste jordbruksmelding Meld.St.11 *Endring og utvikling*, er Regjeringen gått bort fra et tallfestet mål for økologisk jordbruk. Det blir lagt til grunn at utviklingen innen økologisk produksjon og forbruk skal være etterspørselsdrevet.

Utviklingen innenfor salg av økologiske produkter har de siste 3-5 årene hatt en markant økning, noe som dermed gir muligheter for bønder som vil produsere økologisk.

Landbruket i Troms og Finnmark har åpenbare fordeler i økologisk produksjon på grunn av at klimaet gir et lavt smittepress av sykdommer og skadepress på plantene, samt mindre problemer med ugress enn lenger sør i landet. Klimaet gir imidlertid utfordringer andre veien, med utfordringer med å produsere økologisk fôr.

Strategier for utvikling av det økologiske landbruket i Troms og Finnmark fremgår av Regionalt næringsprogram.

6. Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark

Fra 2019 er det innført en nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd. Den gir føringer for utarbeidelse av regionale forskrifter. Hensikten med en nasjonal instruks er å oppnå en forenkling i forvaltningen og en større grad av harmonisering av tiltak og vilkår mellom fylkene.

Av den nasjonale instruksen fremgår det en meny med 38 tiltak som det kan søkes om regionalt miljøtilskudd for. Fylkene skal gjennom sine regionale miljøprogram velge ut tiltak tilpasset regionale miljøutfordringer i jordbruket i egen region.

Det er for 2019-2022 valgt ut 23 tiltak tilpasset regionale utfordringer og forutsetninger som det kan søkes om tilskudd for i Troms og Finnmark. Det er forsøkt å videreføre mest mulig av tidligere tiltak samt innført noen nye. Tilskudd til beite av bratt areal som tidligere ble gitt i Troms er ikke videreført da det ikke lengre inngår i den nasjonale menyen.

Tilskudd til regionale miljøtiltak kan innvilges til foretak som er berettiget produksjonstilskudd. I tillegg kan beitelag som er registrert som samvirkeforetak i Enhetsregisteret, eller er registrert som

forening organisert i tråd med samvirkeprinsippene i samvirkeloven § 1, søke tilskudd til drift etter § 10.

Tabell 2. Oversikt over regionale miljøtiltak for Troms og Finnmark 2019-2022.

Miljøtema	Tiltak
Kulturlandskap	1. Drift av bratt areal
	2. Drift av beitelag
	3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark
	4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark
	5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap
	6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer
Biologisk mangfold	7. Slått av slåttemyr og slåttemark
	8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer
	9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl
Kulturmiljøer og kulturminner	10. Drift av seter
	11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner
	12. Skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner
	13. Skjøtsel av steingjerder, bakkemurer, trekker og alèer
	14. Skjøtsel av kulturhistoriske områder
Friluftsliv	15. Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet
Avrenning til vann	16. Kantsone i eng
Utslipp til luft	17. Spredning av husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen
	18. Spredning av husdyrgjødsel ved nedfelling eller nedlegging
	19. Spredning av husdyrgjødsel med rask nedmolding
	20. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange
Plantevern	21. Ugrasbekjempelse i radkulturer
Miljøavtale	22. Miljøavtale

Tiltakene er beskrevet under. Utfyllende beskrivelse av tiltakene og foreløpige satser fremgår av regional forskrift om regionale miljøtilskudd, årlige rundskriv og veileder som hvert år utarbeides av Fylkesmannen. Det vil kunne forekomme noen justeringer i løpet av programperioden. Disse vil fremkomme av den årlige veilederen. Endelige satser blir fastlagt årlig ut fra søknadsomfanget og gitte rammer.

6.1. Miljøtema: Kulturlandskap

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *kulturlandskap* er å ivareta jordbrukets kulturlandskap utover det en oppnår gjennom de nasjonale ordningene. Drift av bratt areal og drift av beitelag skal bidra til å opprettholde tradisjonell drift, mens beiting og slått av verdifulle jordbrukslandskap skal bidra til å ivareta mer spesielle kulturlandskapsverdier. Åkerholmer og gårdsdammer er særegne landskapselementer i jordbrukets kulturlandskap som bør ivaretas, også av hensyn til biologisk mangfold.

Tiltak 1. Drift av bratt areal

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av bratte arealer for å holde arealene i hevd og ivareta et åpent kulturlandskap.

Tilskuddet gis til fulldyrka og overflatedyrka areal, samt innmarksbeite. Bestemmelsen krever at det er drift på arealet slik som slått, høsting av korn eller andre vekster, eller at innmarksbeitet blir

gjødslet og skjøttet ved pussing, fjerning av ugras med mer. Beiting alene vil derfor ikke gi tilskudd. Tilskuddet kan også gis til drift av frukthager i bratt terreng.

Ved jordbruksoppjøret i 2018 ble det bestemt at tilskudd for drift av bratt areal skal gis i alle fylker unntatt Østfold, Akershus, Vestfold og Finnmark, Jf. Prop. 94 s (2017-2018).

Tilskuddet kan ikke avgrenses til gitte områder, dvs. at tiltaksklassene *overflatedyrka og fulldyrka 1:3* og *overflatedyrka og fulldyrka 1:5* må benyttes i hele fylket. Fylkesmannen kan velge hvorvidt de øvrige tiltaksklassene skal nyttes.

Fylkesmannen kan avgrense nedre eller øvre grense for antall dekar per foretak som er tilskuddsberettiget.

Tiltak 2. Drift av beitelag

Formålet med tiltaket er å stimulere til samarbeid om beiting med sikte på god utnyttelse av beiteressurser i utmark og effektivt tilsyn med minst mulig tap av dyr. Slikt samarbeid kan gjelde tilsyn, sanking og ettersyn og vedlikehold av gjerder og installasjoner.

Tilskuddet utmåles per dyr som er sluppet på beite. Dette er en endring fra tidligere praksis, da utmålingen ble gjort på bakgrunn av antall innsanka dyr. Fylkesmannen kan fastsette nærmere bestemmelser om antall medlemmer i beitelaget, beitetrykk, krav om tilsyn og årlig rapportering om driften.

Tiltak 3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbruksarealer for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap.

Det kan gis tilskudd for fulldyrka- og overflatedyrka arealer, samt innmarksbeite, der beiting er det mest aktuelle tiltaket for å skjøtte arealene og holde vedlike kulturlandskapskvalitetene.

Med verdifulle jordbruksarealer menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beite innenfor disse arealene.

Fylkesmannen skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbruksarealer i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. For å sikre tilfredsstillende beitetrykk bør fylkesmannen fastsette nærmere bestemmelser om nedre/øvre grense for antall dyr.

Tiltak 4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbrukslandskap for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap. Beiting kan også ivareta kulturbetinget naturmangfold i utmark.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beiting innenfor disse områdene/arealene.

Fylkesmannen skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilken type jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. Fylkesmannen kan også gi bestemmelse om varighet av beitingen.

Tiltaket vil kunne gjelde arealer med mer eller mindre tydelig avgrensning, og tilskuddsutmålingen er derfor satt ut fra antall dyr.

Tiltak 5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap

Formålet med tilskuddet er å stimulere til å holde verdifulle jordbruksområder i hevd og hindre gjengroing.

Tilskuddet kan gis til slått av fulldyrka eller overflatedyrka arealer.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskudd gis til slått innenfor disse arealene.

Fylkesmannen må fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle.

Tiltak 6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer

Formålet med tilskuddet er å ivareta og hindre gjengroing av åkerholmer og gårdsdammer som er viktige kulturlandskapselementer og ofte har et rikt biologisk mangfold.

Tiltaket innebærer slått/rydding eller beiting. Med slått/rydding menes å fjerne oppslag av vegetasjon for å beholde et åpent preg. Det er satt krav om at arealene ikke skal gjødsles siden de ofte har et rikt biologisk mangfold som kan være sårbare for gjødsel.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet med tanke på at fylkesmannen kan velge ut hva det skal gis tilskudd for.

Forskrift om plantevernmidler §§ 19 og 20 setter forbud mot bruk av plantevernmidler på åkerholmer og tre meter fra overflatevann.

Fylkesmannen kan sette øvre grense for antall åkerholmer/gårdsdammer det kan gis tilskudd for, samt hvilke områder tilskuddet gjelder for i fylket.

6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *biologisk mangfold* er å ivareta utvalgte og trua naturtyper og biologisk verdifulle arealer i jordbruket. Det er også et mål å tilrettelegge for fugl avhengige av hekking og i tilknytning til jordbruksarealer.

Tiltak 7. Slått av slåttemyr eller slåttemark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått av de utvalgte naturtypene slåttemyr og slåttemark for å ivareta eller forbedre naturtypen.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet slik at fylkesmannen kan velge ut hvilke naturtyper det skal gis tilskudd for.

Tiltaket gjelder arealer som er kartlagt og definert som utvalgt naturtype slåttemyr og/eller slåttemark (svært viktig og viktig), samt slåttemyr og/eller slåttemark av lokal verdi (lokalt viktig). Tiltaksklassene viser til verdsettingen av arealene – svært viktig, viktig og lokalt viktig. .

Slåtten skal være gjennomført på en slik måte at naturtypens egenart og artsmangfold ivaretas eller forbedres. Fylkesmannen er ansvarlig for at skjøttselsråd er tilgjengelig for søkeren.

Tiltak 8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått eller beite av arealer med særlig verdi for plante- og dyrelivet, opparbeidet gjennom tidligere tiders jordbruksdrift.

Arealene skal ha dokumenterte biologiske verdier, for eksempel Naturbase eller annen naturfaglig kartlegging. Dette kan for eksempel være regionalt viktige naturtyper eller arealer med trua arter som er avhengig av slått eller beite for å bli ivaretatt. Dersom fylkesmannen ønsker å gi tilskudd for trua naturtyper, skal § 14 benyttes.

Fylkesmannen er ansvarlig for at skjøttselsråd er tilgjengelig for søkerne.

Tiltak 9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl

Formålet med tilskuddet er for å ivareta fugler som er avhengige av hekking og beiting i tilknytning til jordbruksarealer. Tilskuddet kan også gis for tilpassing av drift.

Arealene kan gjelde hekke- og beitelokaliteter for fugl generelt, eller avgrenses til bestemte trua arter som åkerrikse, vipe, sanglerke, storspove og svarthalespove. Nærmere bestemmelser for tiltaket fastsettes i regional forskrift. Tilskuddet skal ikke gis for å avsette beiteområder til vanlige jaktbare fuglearter som f.eks. grågås som vil gjøre tiltaket til en ren «erstatningsordning» for tapt avling. I utgangspunktet er tiltaket ment å ivareta sårbare fuglearter som er avhengige av hekking og beiting på gitte jordbruksarealer.

Arealer som kan motta tilskudd, må ha dokumentert verdi for mangfoldet av fugler.

To tiltaksklasser gir mulighet for å differensiere tilskuddet avhengig av nivå på vilkår for tilrettelegging og driftstilpassing for å ivareta ulike fuglearter. Eksempelvis kan lav tilrettelegging gis til beitelokaliteter generelt, mens høy tilrettelegging kan gis til ekstrainsats i jordbruksområder med trua fuglearter.

6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner

Formålet med tiltak under miljøtemaet *kulturminner og kulturmiljøer* er å synliggjøre spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift og bosetting, slik som gravminner og rydningsrøyser, samt å bidra til å opprettholde tradisjonelle driftsformer som seterdrift.

Tiltak 10. Drift av seter

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av seteranlegg. Seterdrift med beitedyr bidrar til å holde arealer åpne, er gunstig for biologisk mangfold og viktig for formidling av tradisjon og kulturarv.

Produksjonen skal tilsvare minimum 45 liter kumelk eller 25 liter geitemelk i døgnet per seter som i dag tilsvare Tines leverandørvilkår.

Tilskuddet utmåles per seter, uavhengig om det er enkelt- eller felles seter. Tilskuddet blir fordelt mellom foretakene som deltar i en felles seter, ved at foretaket oppgir antall deltakere i søknaden. Samdrift regnes som ett foretak.

Setertilskuddene er forenklet fra tidligere ved at differensieringen etter oppholdstid er tatt bort. Minstekravet til produksjonsperiode er seks uker, jf. Prop 94 S (2017-2018). Alle fylkesmannsembeter skal legge til rette for tilskudd på minst 50 000 kroner per seter forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller levert til meieri.

Fylkesmannen kan ikke avgrense tilskuddet til gitte områder i fylket.

Tiltak 11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i kulturlandskapet.

Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Tiltaket gjelder alle typer automatisk fredete kulturminner som omtales i kulturminneloven § 4. Eksempler på automatisk fredete kulturminner er gravhauger, gravfelt, helleristninger, åkerreiner, gårdshauger, rydningsrøyser, boplasser, hustuffer og veifar.

Tiltaket innebærer skjøtsel i form av slått/manuell skjøtsel eller beiting. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet jf. kulturminneloven § 3. Tiltaket er ment for lokaliteter av automatisk fredete kulturminner som ikke kan utmåles per stykk. Eksempelvis vil gravminner måles inn enkeltvis hvis det er ett synlig på stedet, og som gravfelt hvis det er flere synlige som ligger i rimelig nærhet til hverandre.

Tilskuddet skal holde kulturminnet synlig i kulturlandskapet. Fylkesmannen kan stille krav til beitetrykk eller til størrelsen av arealet som skal skjøttes rundt kulturminnet. Fylkesmannen kan fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for. Dersom det er behov for å prioritere enkelte typer av automatiske fredete kulturminner, f.eks. gravfelt, er det satt inn bestemmelse her om at fylkesmannen kan avgrense tilskuddet etter dette.

Kriteriet er at kulturminnet skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grenser til» benyttes derfor i bestemmelsen. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Tilskuddsberettiget areal inkluderer kulturminnets sikringssone, jf. § 6 i kulturminneloven. Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtelsråd som er tilgjengelig for søkerne. Skjøtelsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Tiltak 12. Skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i jordbrukets kulturlandskap.

Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Tiltaket gjelder alle typer automatisk fredete kulturminner som omtales i kulturminnelovens § 4. Eksempler på automatisk fredete kulturminner er gravhauger, gravfelt, helleristninger, åkerreiner, gårdshauger, rydningsrøyser, boplasser, hustuffer og veifar.

Tiltaket innebærer skjøtsel i form av slått/manuell skjøtsel eller beiting. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet jf. kulturminneloven § 3. Tilskuddet skal holde kulturminnet synlig i kulturlandskapet. Fylkesmannen kan stille krav til beitetrykk eller til størrelsen av arealet som skal skjøttes rundt kulturminnet. Fylkesmannen kan fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for. I tilfeller der det er behov for å prioritere enkelte typer av automatiske fredete kulturminner, f.eks. gravminner, er det satt inn bestemmelse her om at fylkesmannen kan avgrense tilskuddet etter dette.

Kriteriet er at det skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grenser til» benyttes derfor i bestemmelsen. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Tilskuddsberettiget areal inkluderer kulturminnets sikringssone, jf. § 6 i kulturminneloven.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd som er tilgjengelige for søkerne. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Tiltak 13. Skjøtsel av steingjerder, bakkemurer, trekker og alèer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av kulturminner, for at de skal holdes vedlike og er synlige i kulturlandskapet.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet slik at fylkesmannen kan velge ut hvilke nyere tids kulturminnene det skal gis tilskudd for.

Skjøtselen kan være slått, beiting eller rydding av vegetasjon rundt kulturminnet, samt vedlikehold av selve kulturminnet som trepleie eller mindre reparasjoner av bakkemurer/steingjerder. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet, jf. kulturminneloven § 3.

Kriteriet er at det skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grense til» benyttes derfor i bestemmelsen.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Fylkesmannen kan bestemme områder der tilskuddet skal gis, samt nærmere avgrense hvilke typer kulturminner som skal være tilskuddsberettiget. Dette innebærer at man kan avgrense bakkemurer, steingjerder osv. etter nærmere kriterier.

For nyere tids kulturminner stilles det ikke krav om registrering i kulturminnebasen Askeladden. Foreløpig er svært få nyere tids kulturminner registrert i kulturminnedatabaser. Disse typene kulturminner er likevel viktige for kulturarven vår. Regional kulturminneforvaltning kan bistå i å avgjøre om nyere tids kulturminner har kulturhistorisk verdi i denne sammenheng.

Tiltak 14: Skjøtsel av kulturhistoriske områder

Formålet med tilskuddet er å stimulere til områdeskjøtsel i form av beiting, slått eller rydding av vegetasjon for å opprettholde viktige kulturhistoriske jordbruksområder.

Med viktige kulturhistoriske jordbruksområder menes kulturlandskap eller kulturmiljø med særskilt kulturhistoriske verdier. Eksempel på slike områder er Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA), områder fredet etter kulturminneloven, områder utvalgt etter kommunale og regionale kulturminneplaner mfl. Fylkesmannen skal bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift. Fylkesmannen kan sette nedre eller øvre grense for antall dekar det kan gis tilskudd for.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøttselsråd. Skjøttselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

6.4. Miljøtema: Friluftsliv

Formålet med tiltak under *friluftsliv* er å ivareta allmenhetens tilgang og bidra til å opprettholde en «grønn infrastruktur» i jordbrukets kulturlandskap.

Tiltak 15: Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet

Formålet med tilskuddet er å holde turstier i jordbruksområder åpne og tilgjengelige.

Tilskuddet gis til turstier som grenser til eller ligger på jordbruksarealer. Med jordbruksarealer menes fulldyrka jord, overflatedyrka jord eller innmarksbeite. Tilskuddet gis kun til strekningen av stien som går over jordbruksarealer.

Med vedlikehold menes å holde vegetasjonen nede og stien åpen og tilgjengelig. Stien skal være godt merket og eventuelt skiltet i terrenget. Adkomst, porter, gjerdeklyv og annen tilrettelegging skal vedlikeholdes ved behov.

Tilskudd til *etablering* av turstier kan tildeles etter Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL).

Registrering av turstien på kart osv. kan settes som et vilkår ved etablering. Fylkesmannen bør se på tilskudd for etablering av stier etter SMIL i sammenheng med tilskudd for vedlikehold etter regional forskrift.

Fylkesmannen kan fastsette nærmere bestemmelser for tiltaket, herunder avgrense hvilke områder tilskuddet skal gjelde og nedre eller øvre grense for antall meter det kan gis tilskudd for. Et aktuelt vilkår kan f.eks. være registrering i Nasjonal database for tur og friluftsruter:

<https://kartverket.no/geodataarbeid/Temadata/Nasjonal-database-for-tur--og-friluftsruter/>

6.5. Miljøtema: Avrenning til vann

Formålet med tilskuddene under *avrenning til vann* er å redusere avrenning av næringsstoffer og partikler til vassdrag og kyst. Tiltakene er viktig for å bidra til at målene etter vannforskriften nås.

Tiltak 16. Kantsone i eng

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at arealer der det dyrkes flerårige urte-/grasvekster til fôr og som grenser mot vassdrag, ikke blir gjødslet eller sprøytet.

For å hindre forurensning av vann, er det ikke tillatt med gjødsling eller sprøyting. Det er også satt krav om høsting, for at næringsstoffene som tas opp i grasdekket blir fjernet fra arealet og ikke lekker ut til vann og vassdrag. Tilskuddet kan gis årlig fra det året grasdekket er etablert. Tiltaket omfatter ikke innmarksbeite.

Sonen skal ha minimum bredde på seks meter målt fra vassdragets normalvannstand. Fylkesmannen kan fastsette en smalere sone, minimum fire meter, ut fra en vurdering av arronderings- og

miljøhensyn. Dette inkluderer sonen på to meter som er satt som et vilkår etter forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket § 4 siste ledd siste punktum. Avstanden på seks meter er satt fordi det ikke er et vilkår etter forskriften å søke om produksjonstilskudd, derfor blir det uheldig å henvise til annet regelverk som er avhengig av søknad. Det er derfor presisert at minimum fire meter av sonen må være etablert på fulldyrka eller overflatedyrka areal. Fylkesmannen velger ut arealene som tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

6.6. Miljøtema: Utslipp til luft

Formålet med tilskuddene under *utslipp til luft* er å stimulere til gjødslingsmetoder som gir redusert utslipp av ammoniakk og lystgass.

Tiltak 17. Spredning av husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og bioest blir spredd på mest mulig gunstig tidspunkt. Dette er viktig for å få best mulig opptak av næringsstoffene i avlingene, og redusere forurensning av vann og utslipp til luft.

Tiltaket innebærer at all husdyrgjødsel som foretaket bruker på sitt jordbruksareal skal spres om våren eller i vekstsesongen. Fylkesmannen kan fastsette datofrist for når gjødsel skal være spredd. Det kan ikke gis tilskudd dersom deler av gjødselmengden fra foretaket blir spredd på annet jordbruksforetak etter fristen for miljøvennlig spredning.

Foretaket skal ha skiftenoteringer som viser sprededato og gjødselmengde spredd per dekar.

Arealet skal høstes ved slått eller beiting etter spredning. Dette utelukker at høstkorn er omfattet av ordningen. Tilskuddet gjelder spredning på alle typer godkjent areal etter *Forskrift om gjødselvarer m.v. av organisk opphav*.

Foretak som mottar dette tilskuddet kan ikke samtidig motta tilskudd for nedlegging, nedfelling eller rask nedmolding, siden disse øvrige tiltakene alene må innebære at storparten av gjødsel spres vår/vekstsesong.

Fylkesmannen kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

Tiltak 18: Spredning av husdyrgjødsel ved nedlegging eller nedfelling

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel eller bioest blir lagt rett ned på jorda (nedlegging) eller blandet direkte i jordsmonnet (nedfelling) i stedet for tradisjonell breispredning med gjødselkanon eller lignende.

Nedlegging og nedfelling motvirker tap av ammoniakk til lufta og er også gunstig med hensyn til vannmiljø. Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato og gjødselmengde spredd per dekar.

Tiltak 19. Spredning av husdyrgjødsel med rask nedmolding

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og bioest blir blandet inn i jordsmonnet raskt etter spredning.

Dette bidrar til å redusere tap til luft (ammoniakk) fra gjødsel, og gi større næringsverdi for plantene. Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato, gjødselmengde spredd per dekar og tidspunkt for nedmolding.

Arealet skal høstes ved slått eller beiting etter spredning. Dette utelukker at høstkorn er omfattet av ordningen. Fylkesmannen kan fastsette datofrist for når gjødsel skal være spredd.

Tiltak 20. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av tilførselsslager for spredning av husdyrgjødsel og biorest for å redusere jordpakking.

Redusert jordpakking kan gi bedre avlinger på grunn av god jordstruktur for planterøttene og lavere lystgasstap på grunn av bedre infiltrasjon av vann. Bruk av tilførselsslanger har effekt som selvstendig tiltak, men tilskuddet bør knyttes opp mot at gjødsla spres på en miljøvennlig måte. Tiltaket skal derfor gis som et tillegg til de enkelte gjødselstiltakene.

Fylkesmannen kan bestemme at tilleggstilskuddet ikke skal gis i alle kombinasjoner av tiltakene for miljøvennlig spredning.

6.7. Miljøtema: Plantevern

Formålet med tilskuddene under *plantevern* er å stimulere til bruk av andre metoder for ugrasbekjempelse enn bruk av kjemiske plantevernmidler.

Tiltak 22: Ugrasbekjempelse i radkulturer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til harving for å fjerne ugras i stedet for bruk av plantevernmidler.

Tiltaket omfatter ugrasharving i korn og annet frø til modning. Krav om plantevernjournal ligger i forskrift om plantevernmidler og omfatter bruk av integrerte metoder.

6.8. Miljøtema: Miljøavtale

Tiltak 22. Miljøavtale

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at foretak gjennomfører flere miljøtiltak, som i kombinasjon gir større miljøgevinst enn enkelttiltak.

Tiltakene i miljøavtalen skal være definert av fylkesmannen i regional forskrift. Tiltakene som kan inngå i miljøavtalen skal bestå av tiltak fastsatt i denne instruksen. Miljøavtalen kan i tillegg inneha ekstra krav som styrker miljøeffekten. Aktuelle krav i slike miljøavtaler vil kunne være knyttet til for eksempel spredetidspunkt for husdyrgjødsel, redusert gjødsling under norm eller ytterligere skjøtselskrav.

Hittil er miljøavtale knyttet til tiltak for å redusere avrenning i utsatte områder. Miljøavtale er nå utvidet til også å kunne gjelde tiltak innen utslipp til luft, miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel og biologisk mangfold. Det er to tiltaksklasser (trinn 1 og trinn 2), som gir mulighet for å differensiere miljøtilskuddet ut fra nivå på vilkår eller typer drift. Fylkesmannen kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.